

Çiftliklerde Sürü Sağlığı-Üretim Yönetiminde Gelişmeler ve Veteriner Danışmanlık

Giriş

Ülkemizde hayvancılığın gerek popülasyon, gerekse işletme yapısında dönemler itibarı ile önemli değişimler olmuştur. Bu değişimlerin olumlu veya olumsuz yönlerini ve üretime yansıyan sonuçlarını irdelemek başlı başına bir konu olduğu kadar çok yönlü irdelenmesi gereken süreçlerdir.

Yerli ırkların ıslahı ve bu amaçlı çevirme melezleme çalışmaları, bu süreci destekleyici yapıların oluşturulmaya çalışıldığı ve önem kazandığı süreç Cumhuriyet tarihinde uzunca bir dönemi kapsamaktadır. Bu süreç kendi içerisinde farklı gelişmelerin olduğu dönemleri içermektedir.

Hayvancılıkta Yapısal Değişimler

Genel ekonomik tercihlere paralel olarak, Türkiye tarım ve hayvancılığında 1980 sonrası gerek tercihler gerekse yapılanma yönüyle önemli değişiklikler olmuştur. Bu süreçte çevirme melezleme çalışmaları ikinci plana bırakılarak, damızlık ithali esasına dayalı kültür ırkları ön plana çıkartılmıştır. Verilen teşviklerdeki tercihlerle, ülke içindeki adapte olmuş damızlıkların kasaba sevk edilmesi ve onların yerine ithal damızlık edinilmesine yetiştirici yönlendirilmiştir. Bu sürecin sonunda büyükbaş hayvan varlığı içerisinde kültür ırkı sığırların oranında önemli artış olmuştur. Bununla birlikte yerli sığır ve melerleri ile küçükbaş varlığında hızlı bir azalma yaşanmıştır. Bu süreç kendi içerisinde işletme yapısı açısından da önemli değişimleri getirmiştir. Küçük ve orta büyüklükte çok sayıda kültür ırkı işletme oluşmuştur.

Son on yıllık süreçte uygulanan yine genel ekonomik politikalarda öne çıkan düşük kur ve ithal ikame politikası, tarım ve bilhassa hayvancılık sektörünü öncelikle etkileyen bir faktör olmuştur. Bu süreçte uygulanan politikalar sonucunda damızlık ithali tavan yaparken, yerli ve melez sığır varlığı ile küçükbaş hayvan varlığındaki azalma oldukça hız kazanmıştır. Gelinen noktada bilhassa kırmızı et açığı, tüm sistemi zorlamış ve artık Türkiye hayvansal gıdada telafisi zor mutlak dışa bağımlı hale gelmiştir.

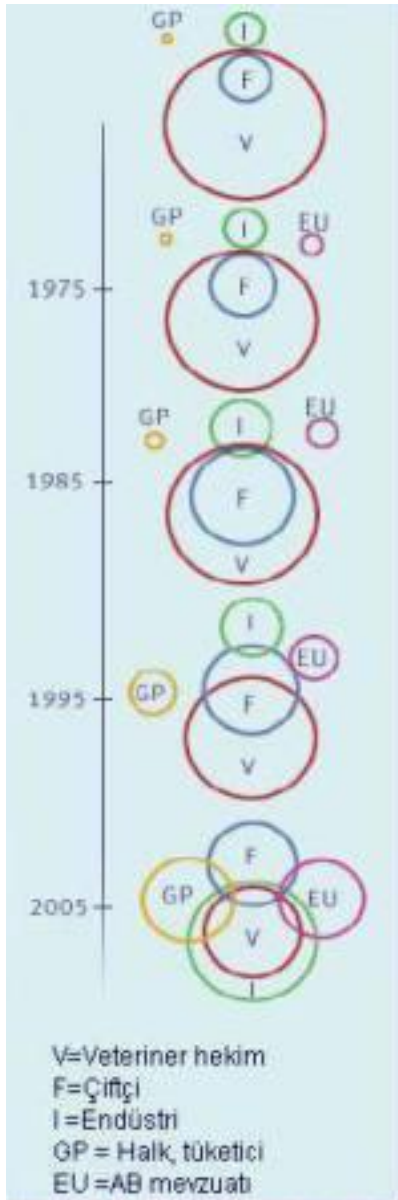
Diğer taraftan bilhassa son yıllardaki gerek ulusal, gerekse uluslararası fon kaynaklı sağlanan teşviklerle orta ve bilhassa büyük süt hayvancılığı işletme sayısı kısa sürede

hızla yükselmiş ve 50 baş ve üzerinde hayvan varlığına sahip besi dışındaki işletme sayısının 2012 yıl sonu itibarı ile 17 000 civarına ulaştığı tahmin edilmektedir.

Kurulan orta ve büyük ölçekli işletmeler, istisnalar bir tarafa bırakılırsa sektör dışındaki kişi ve kuruluşlar tarafından kurulmuştur. Bu durum, sektörün işlev ve hizmet yapısında önemli değişimlerin gerekliliğini de beraberinde getirmiştir.

Avrupa'da Durum

Diğer taraftan AB ülkelerindeki genel ekonomik olumsuzluklar, AB politikalarına da

Avrupa Hayvancılık Sektörü Paydaş Etki Değişimleri

yansımıştır. Bu yansımaların sonucunda öncelikli olarak etkilenen tarım ve bilhassa hayvancılık sektörü olmuştur. Bu etki sonucunda, küçük ve orta ölçekli hayvancılık işletmeleri üretimden çekilirken, yerlerini Avrupa'da da büyük işletmeler almaya başlamıştır. Bilhassa elektronik başta olmak üzere diğer teknolojik gelişmeler, robot teknolojileri ve bilgi yönetim sistemleri ile büyük işletmeler daha avantajlı konuma geçmişlerdir. Bu işletmeler karşısında rekabet gücünü kaybeden ve AB koruması her geçen gün azalan küçük işletmelerin devre dışı kalma süreci daha da hızlanmıştır.

Diğer yandan hayvan refahı, çevre, sürdürülebilirlik, gıda güvenliği gibi konularda sorunların artması bunun yanında bu konularda toplum bilincinin her geçen gün artmaya başlaması, tüketici eğilimleri ve toplum baskısını hayvancılık işletmeleri üzerinde etkili hale getirmiştir(Şekil.-1; Avrupa Hayvancılık Sektörü Paydaş Etki Değişimleri)(7).

Veteriner Hizmetlerinde Değişim

Bütün bu gelişmeler hayvancılık işletmelerinde veteriner hizmetlerinde sürü sağlığı ve üretim yönetimi, hayvan refahı, kalite, kalıntı, çevre, sürdürülebilirlik, gıda güvenliği gibi konuları öne çıkartmıştır. Yine son dönemde çıkan salgın hayvan hastalıkları, BSE, E.Koli gibi tür atlayan (zoonoz) hastalıklar, antibiyotiklere direnç gelişimi gibi etkenler, veteriner hizmetlerinde tedaviden ziyade koruma önceliğini getirmiştir.

Bununla birlikte genetik ıslah sonucu gelişen ve artan süt verimi, çok hassas ve kontrollü bir sürü sağlığı ve üretim yönetimini mecbur kılmaktadır. Bu verim artışı, aynı zamanda, hayvanların çevre şartlarına uyumunun ve vücut direncinin azalması sonucunu getirmiş, bunun sonucu olarak da artan yetiştirme hastalıklarının önem ve öncelikleri ile korunmasına ilişkin yöntemler değişmiştir. Teknolojik gelişmeler de bu değişimlerde doğal paydaş olmuştur.

Türkiye’de Değişim

Türkiye hayvancılığında yerli ırklar, daha sonrasında ise yerli ırk ve melezlerinin büyük ağırlığı oluşturduğu dönemlerde veteriner hizmetlerinin esasını salgın hastalıklara karşı mücadele ve melezleme-ıslah çalışmaları oluşturmuştur. Büyük ölçüde Ortadoğu ve Asya kökenli şap ve sığır vebası salgınları büyükbaş varlığının en önemli tehdit nedeni olmuştur. Tarım Bakanlığının kuruluşu öncesinde, sığır vebası ile mücadelede yetersiz kaldığı için görevinden azledilen İktisat Vekili (Ekonomi Bakanı) Celal Bayar’ın, yakın bir arkadaşına; “Bakanlıktan azledileceğime neden olacağını bilseydim, Meclisin koridorlarını serumla yıkattırdım” dediği kaydedilmektedir(3). Ölümlere neden olan dönemsel sığır vebası salgınlarının ötesinde, günümüze kadar önemli ekonomik kayıpların nedeni olan şap salgınları, şarbon v.b. ile gerekli mücadele yapılırken, halk sağlığı için önemli riskler oluşturan, ancak kaynak yetersizliği nedeniyle radikal mücadeleye bir türlü karar verilemeyen bruselloz ve tuberküloz ile mücadele yoluna girilememiştir.

Veteriner hekimlerin tuberküloz ve bruselloz teşhis etme yasağı bir anlamda halen devam etmektedir. Gıda Tarım ve hayvancılık Bakanlığının bütçesinde, tüm hayvan hastalıklarıyla mücadele için ayrılan bütçe; sadece hayvanlardan insanlara geçen bir hastalık olan brusellozun insanlarda tedavisinin devlete yıllık maliyeti kadar değildir(1)

Islah ve melezleme çalışmaları, suni tohumlama hizmetleri de öne çıkan konuları oluşturmuştur.

İthal kaynaklı bazı hastalıklar yanında uzun aralıklarla gündeme gelen (üç gün hastalığı v.b) hastalıklarda zaman zaman önemli hale gelmiştir.

Kültür ırkı ve melezlerinin artmasına paralel olarak da tedavi hizmetleri önem kazanmaya başlamıştır. Kültür ırkı damızlıkların çoğalması, özel veteriner tedavi hizmetlerinin gelişmesini sağlamış ve kamu kademeli olarak bu hizmetten çekilmiştir.

Ancak geleneksel hekimlik anlayışı; hasta hayvanların tanı ve uygun tedavileri sonucu sağlıklı bir sürü olacağı varsayımı ile bireysel hayvan tedavisi üzerinde odaklanmıştır. Hayvan popülasyonu ve işletme yapılarının çok önemli değişiklik göstermesine rağmen bu geleneksel yapı hala etkin şekilde sürdürülmektedir ve bu yapıda önemli bir değişim sağlanabilmiş değildir. Son dönemde sayıları artan orta ve büyük ölçekli hayvancılık işletmelerinin kurulması, çiftlik veteriner hekimliğinin bir alan olarak gelişmesini zorlamıştır. Aynı paralelde sürü sağlık koruma programları da uygulanmaya başlanmıştır.

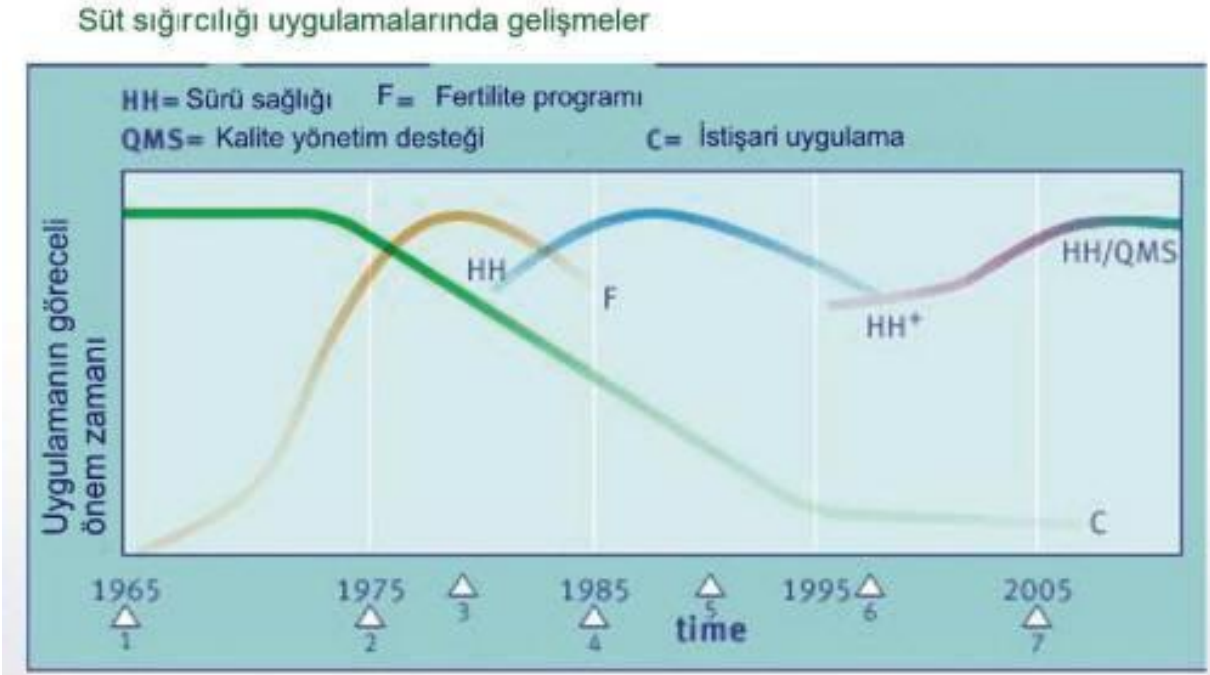
Bilhassa süt çiftliklerinde veteriner hizmetlerinin temeli olan, Avrupa'da son çeyrek asrı bulan sürede uygulanan, sürü sağlığı ve üretim yönetimi konuları ülke gündemine yeni gelmiştir. Bu, işletmelerin yapısal durumu ile paralellik göstermektedir. Çok yakın zamanda veteriner hizmetlerinde gündeme gelen ve henüz birçok Veteriner Fakültesinde eğitim programlarında gereği gibi yerini alamayan hayvan refahı, sürü sağlığı ve üretim yönetimi programlarının uygulanmasında yeterli seviyenin yakalanması bu tempoyla zor görülmektedir. Yatırımcıların sektörü bilmeyişi nedeniyle bu konuda arz-talep dengesi de kurulamamıştır.

Bununla birlikte AB uyum çalışmalarının yönlendirmesi, kurulan büyük ölçekli işletmelerin gereksinimlerinin ve sanayinin kaliteli ürün taleplerinin artması sonucu hastalıktan arı işletmeler oluşmaya başlamıştır. Bununla birlikte iyi uygulama esaslarını yerine getirme alt yapısına sahip işletmelere "AB Onaylı İşletme" belgesi verilmesi sürü sağlığı ve üretim yönetiminde gelişmeleri teşvik etmektedir.

Bazı büyük işletmeler ise bunun yanında ürün kalite risk yönetim sistemlerini uygulayarak üretimlerinde ISO 22 000 kalite standardını yakalamaya çalışmaktadır.

AB ve Gelişmiş Ülkelerdeki Gelişmeler

Doğal kaynakların, çevre şartlarının ve kaba yem kaynaklarının büyükbaş hayvancılığa uygunluğu yanında, büyükbaş hayvancılığın temel konuları olan ıslah çalışmaları, üretici örgütlenmesi, pazar güvencesi gibi sorunları önemli düzeyde çözümlenmiş olan AB ve diğer gelişmiş ülkelerde de veteriner hizmetlerinde son yarım asırlık süreçte önemli değişim ve gelişmeler olmuştur.

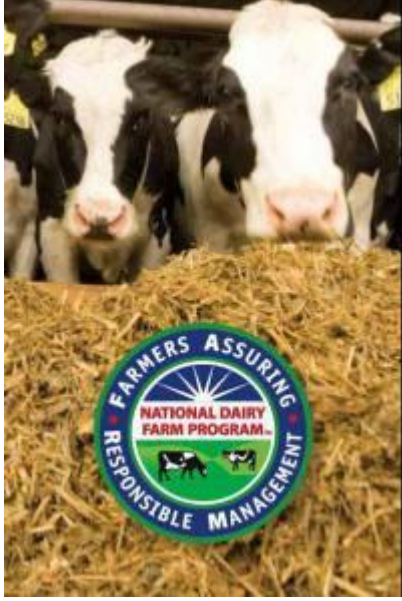

Yaygın salgın hastalıkların geniş ölçüde kontrol altına alınması ile geleneksel bireysel hekimlik önem kazanmış ve oluşun talebi karşılamıştır.

Üretim ve pazarlamanın planlı, destekli, örgütlü ve sistemli hale gelmesi ile sürü sağlığına ilişkin konular gelişme göstermiştir. Bu yönde atılan önemli adım, süt üretimini doğrudan etkileyen mastitis koruma programları olmuş, 1960 lı yıllarda geliştirilen beş adımdan oluşan mastitis koruma uygulamaları hala geçerliliğini sürdürmektedir(Resim.-3;Süt sığırcılığı uygulamalarında gelişmeler)(7).

Daha sonraları ise döl verimine ilişkin sorunlar ve döl verimi kontrolünün öne çıktığı görülmektedir. 1970 li yıllarda geliştirilen döl verimi kontrol programları ve kızgınlığı düzenlemeye yönelik uygulamalar hız kazanmıştır. Genetik ilerlemeler ile sağlanan verim artışları, intansivitenin artması, sürü sorunlarının dikkati çekmesi ile sürü sağlığı programları geliştirilmiş ve 1980'li yıllarda yaygın şekilde uygulamaya konulmuştur.

Takip eden yıllarda sürü sağlığı programları, yerini sürü sağlığı ve üretim yönetimi programlarına bırakarak daha bütüncül bir yaklaşımla sürü sağlığı, üretimle birlikte değerlendirilerek, tedaviden ziyade yetiştirme hastalıklarından koruma ön plana çıkmıştır. Üretim yönetimi ve sürü sağlığı yönetimi bir bütün olarak değerlendirilmeye başlanılmış ve uygulamalar bu yönde gelişmiştir.

Bazı ülkelerde ise sanayinin ihtiyacı olan kaliteli ve sağlıklı süt için sürü sağlığı ve üretim yönetimi programlarına kalite programları da entegre edilmeye başlanılmıştır. Bu anlamda Amerika'da Ulusal Süt Üreticileri Federasyonu (NMPF) ile Amerikan Veteriner Hekimleri Birliği (AVMA)nin müşterek çalışması sonucu, Amerika Veteriner Hekimleri Birliği (AVMA) tarafından geliştirilen 10 maddeden oluşan şartları yerine getiren yetiştiriciler kalite programlarına dahil edilmişlerdir. Amerika ve Kanada başta olmak üzere birçok ülkede bu tür kalite güvence programları sürü sağlığı ve üretim yönetimi programları ile entegre edilerek uygulanmıştır(Resim.-4)(6)

Ürün kalitesi yanında hayvan refahı, ilaç kalıntıları, çevre koruma, işletmelerin sürdürülebilirliği, gıda güvenliği ve halk sağlığı gibi kavramların yaygın olarak gelişmeye başlamasıyla sürü sağlığı ve üretim yönetimi programları da bu talepleri karşılayacak şekilde gelişme göstermiştir.

Bu yönde en önemli gelişmelerden birisi de iyi uygulamalar dizinidir. İyi Süt

Hayvancılığı uygulamaları da bundan payını alarak gelişmeye başlamıştır. FAO ve Uluslararası Sütçülük Federasyonunun birlikte 10 yıldan az aralıkla hazırlattıkları rehberlerde önemli farklılıklar oluşmuş, çevre, işletmelerin sürdürülebilirliği, idari, sosyal ve ekonomik yönetimleri de iyi uygulamaların bir parçası olmuştur. FAO, OİE ve AB kaynaklı veya müşterek hazırlanan belgelerin her birinde de yeni konular eklenmiştir. Son hazırlanan İyi Süt Hayvancılığı rehberleri, birçok ülkede uygulanan kalite güvence programlarının yerini alabilecek şekilde geliştirilmiştir(Resim.-3 İyi Süt Hayvancılığı Uygulamaları)(5).

Diğer taraftan ise kaliteli süt üretimini sağlamak amacıyla HACCP ve ISO 22 000 kalite güvence sistemleri de süt hayvancılığı işletmelerinde sağım ve meme hijyeni ağırlıklı olarak uygulanmaya başlamıştır.

Süt üretiminin sürdürülebilirliği, yönetsel düzeyde; hayvan genetiği, hayvan besleme, hayvan sağlığı, hayvan refahı, yem, atık ve su yönetimi, hastalık ve zararlı yönetimi ile zincir boyunca kalite kontrol ve güvencesiyle ilgilidir. Yönetsel etki optimizasyonu, güçlü bir süt çiftliği sürdürülebilirliğine katkıda bulunabilir. Daha iyi sığır sağlığı ve refahı, üretim faktörlerinin etkin kullanımına, mali ve sosyo-ekonomik kârlılığa katkıda bulunur. (8)

Sürü Sağlığı ve üretim yönetimi konusunda işletmedeki tüm uygulamaları bütüncül olarak değerlendiren HACCP ilkelerine dayalı risk yönetim uygulamaları 1990 lı yıllarda öne çıkan en etkin bir sürü sağlığı ve üretim yönetimi uygulaması olarak gelişmiştir.(9)

Diğer uygulamalardan farklı olarak, standart prosedürlerin ötesinde, belirlenen hedeflere yönelik olarak üretim zincirinin tüm aşamalarında kritik kontrol noktalarının belirlenmesi ve risk yönetimini içermesidir. Hedeflerin belirlenmesi,

risklerin tanımlanması ve kontrol noktalarının belirlenmesi esasına dayalı, her işletme için özel hazırlanan program, sürü sağlığı ve üretim yönetiminin etkin şekilde düzenlenmesi, yürütülmesi ve denetlenmesini kapsamaktadır. Kalite güvence ve programlarından en önemli farkı, kalite güvence sistemlerinde ürün kalitesi amaç olmasına karşılık, HACCP ilkelerine dayalı risk yönetimi uygulamalarında ürün kalitesi çıktılarından, yani sonuçlardan sadece birisidir(Resim.-5)(4)(9).

HACCP benzeri risk yönetimi uygulaması performansla yönelik olarak, biyogüvenlik, besleme ve metabolizma hastalıkları, hayvan refahı, döl verimi yönetimi, meme sağlığı ve sağım hijyeni, ayak sağlığı, buzağı ve genç hayvanların gelişimi başta olmak üzere sürü sağlığı ve üretim yönetimi yanında çevre ve atık yönetimi, personel yönetimi, idari ve ekonomik faaliyetlerin tamamını kapsamaktadır. Sürü refah ve sağlığı, üretim kalite ve verimliliği, işletmenin karlılığı ve sürdürülebilirliği ile çevrenin korunması uygulamanın temel hedefleri olarak tanımlanabilir.

HACCP sistemi uygulaması, AB mevzuatında 2006 yılında tüm gıda işletmelerinde zorunlu hale getirilirken, birinci üretim aşaması bunun dışında bırakılmıştır. Buna karşılık birinci üretim aşamasında yani çiftliklerde HACCP ilkelerine dayalı (HACCP benzeri) risk yönetimi uygulanması ve uygulamanın geliştirilmesi için çalışmalar yapılması tavsiye edilmiştir(2).

Teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan ve hassas hayvancılık (PLF) olarak tanımlanan robot kontrollü hayvancılık işletmelerinde de sürü sağlığı ve üretim yönetimine ilişkin konular değişmemekte, sadece uygulama şekilleri farklılık göstermektedir.

Sonuç

Sürü sağlığı ve üretim yönetimine ilişkin iyi süt hayvancılığı uygulamaları, kalite güvence programları, kaliteli süt üretimine yönelik HACCP ve ISO 22 000 kalite sistemleri, HACCP ilkelerine dayalı risk yönetim uygulamalarındaki gelişmeler, veteriner hekimlik ve veteriner hizmetlerinde farklı bir yapıyı zorunlu kılmaktadır. Geleneksel tedavi edici hekimliğin ötesinde, sürü sağlığı programlarını uygulayan çiftlik veteriner hekimliğinden bağımsız çalışan ve bunların dışında işletmeleri bütüncül olarak gözlemleyerek değerlendiren, risk yönetimi sistemini oluşturan ve uygulamasını denetleyen, multidisipliner bir anlayışla çalışan veteriner danışmanlık hizmetlerinin şekillenmesini ve gelişmesini zorunlu hale getirmektedir. 29.03.2013

Dr.Mustafa ALTUNTAŞ

Uzman Veteriner Hekim

Kaynaklar

1. I.Türkiye Zoonotik Hastalıklar Sempozyumu, 2006,Ankara.
2. Avrupa Birliği (AB) direktifleri hijyen kodları 852/853/854-2004.
3. Bekman M (1950): Veteriner Hekimliğimizin Fetret Devri. Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul
4. Cho, Jae-Jin, D.V.M, Ph.D;Animal welfare and safety livestock production by HACCP system implementation in Korea, Korea Livestock Products HACCP Accreditation Service (sunu)
5. Guide To Good Dairy Farming Practice, Food And Agriculture Organization Of The United Nations And International Dairy Federation Rome, 2011
6. NMPF-National Milk Producers Federation.
7. Noordhuizen, Jos P.T.M.;Changes in the veterinary management of dairy cattle: threats or opportunities?
<http://www.vetscite.org/publish/articles/000018/article.pdf>
8. Noordhuizen,J. At all.; Veterinary Advisory Practice and Sustainable Production On Dairy Farms. <http://www.bcva.eu/bcva/education/documents/veterinary-advisory-practice-and-sustainable-production-dairy-farms>
9. Noorrdhuisen, J. , Silva, J.C., Boarsema S.J., Vierra,A.; Applying HACCP-based Quality Risk Management on dairy farms, Wageningen Academic Publishers, 2008
10. Nordhuizen,J.P.; Assessing Dairy Cattle Health Worldwide, XXIV.World Buiatrics Congress, 2006.